

ծել մանուկի կատարած աշխատանքը և ուսուցչի դործ դրած մեթոդը և որոշել՝ թէ ինչ ազդեցութիւն է ունենում այս կամ այն մեթոդը:

7) Վերջին խնդիրն է ուսուցչի դործունէութեան հետազոտութիւնը. հետազոտելով այս կամ այն մեթոդը՝ որոշում է թէ ինչպէս պէտք է վարուի ուսուցիչը որ և է առարկայ աւանդելու դէպքում:

Ի նկատի ունենալով փորձնական մանկավարժութեան ուսումնասիրութեան նիւթը պէտք է խոստովանել, որ ոչ բոլոր մանկավարժական հարցերը հնարաւոր է փորձի միջոցով լուծել. օրինակ՝ ուսուցման կամ դաստիարակութեան ընդհանուր ու մասնաւոր նպատակները որոշում են պետութիւնը և հասարակութիւնը միասին՝ ի նկատի ունենալով ժամանակի կուլտուրայի զարգացման աստիճանը. յաճախ ի հարկէ հաշուի են առնում նաեւ դործնական նպատակներ. Այս պատճառով դաստիարակութեան և կրթութեան նպատակների մեծ մասը մանկավարժութեան մէջ չեն ուսումնասիրւում: Մանկավարժութիւնը միայն կարող է որոշել, թէ այդ նպատակները համապատասխանում են արդեօք մանուկի բնաւորութեանը, այլ և մանկավարժութիւնը կարող է որոշել ինչ ճանապարհներով հասնել այդ նպատակներին:

(շարունակելի)

Pessimist.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՄՈՒԶԷՅ.

Արարատի այս տարուայ յունուարի համարում տըպուած յօդուածիս մէջ յիշել էի, որ մեր հասարակութիւնը դէպի դպրոցական խնդիրը հարկաւոր հետաքրքրութիւն է ցոյց տալիս: Այս վերջերս կատարուած կտակները պարզօրէն այդ են ապացուցած: Այդ կտակներից մէկը շատ ուշադրաւ է, որովհետեւ անմիջօրէն կապւում է դպրոցական խնդրի հետ և կոչուած է որոշ չափով լրացնելու այն

պակասներից մի բանիսը, որոնք այնքան յամառօրէն բոյն են դրել մեր դպրոցներում—դա արիկին Քանանեանի ձեմարանին կից մանկավարժական մօզէյ հիմնելու համար նուիրաբերած գումարն է։ Ձեմարանի նպատակը գործնական դարձնելու համար հազիւ թէ մի այլ աւելին պատառուր գործ երեւակայելի լինէր։

Ձեմարանի ամենագլխաւոր նպատակներից մէկն է ուսուցիչ տալ մեր հայ դպրոցներին, այս վերին աստիճանի կետերին համապատասխանող նպատակը դանադան ժամանակ զանազանակերպ է իրադարձուել, լաւ կամ վատ և կամ՝ բոլորովին մոռացութեան է մատնուած եղել։ Զուտ մանկավարժական հաստատութեան բացակայութիւնը եղել է պատճառ, որ ձեմարանաւարտները չեն կարողացել գործնական մանկավարժութեան մէջ հիմնօրէն խորանալու։

Տեսական իմացութիւնը գեռ քիչ է կարգին ուսուցիչ լինելու համար, ամեն մի գործնական զրադման հիմունքը այդ է։ Մէկը շատ լաւ իմանում է ուշադրութեան յառաջանալու հոգեբանական պատճառները, գիտէ որոշ մեթոդների զուտ մանկավարժական լինելու հիմունքների բացատրութիւնը, գեղեցիկ լեզուով կարող է ճառել ուսուցչի անհատականի նշանակութեան մասին կրթութեան ժամանակ և օրինակներ բերել, թէ որոշ դէպքերում ինչպէս պէտք է ուսուցիչը վարուի աշակերտների հետ, և ուրիշ շատ նման բաներ կարող է այդ մէկը իմանալ և քարոզել հասարակութեանը, սակայն այնուամենայնիւ լինել գործնականում մի շատ հասարակ, անվարժ և նոյն իսկ վատ ուսուցիչ։ Ինչո՞ւ, որովհետեւ պէտք է մանուկի ուշադրութիւնը, հոգեբանութիւնը, մանկավարժական մեթոդների ճշտութիւնը, ուսուցչի անհատականի նշանակութիւնը փորձել հէնց այն սենեակում, ուր մանուկներն են նստած։ Ամեն մի տեսական իմացութիւն պտղաբեր է դառնում այն գէպքում, երբ նա գործնականի բովից է անցել։ Ձեմարանում տեսականօրէն անցնելով մանկավարժութիւնը գեռ չի նշանակում, որ այդ-

տեղից դուրս են գալու փորձուած և պիտանի ուսուցիչներ, այլ որ նրանք միմիայն ծանօթ են մանկավարժական իմացութիւնների և հարկաւոր դէպքերում կարող են փճաբանել այդ խնդիրների մասին: Պէտք է սակայն այդ բոլորովին միացնել նաև դորժնականը. իսկ դորժնականը կարգին կարող է լինել այն դէպքերում, երբ կայ բացի ձեւարանից նաև մի այլ փոքրիկ հաստատութիւն—փորձնական դըպրոց, կամ ինչպէս ձեւարանում՝ ընդունուած է ասելավարժոց:

ձեւարանում ներկայում՝ ևս մի այդպիսի փոքրիկ հաստատութիւն գոյութիւն ունի, սակայն բազմաթիւ պակասներով և դա շատ էլ հասկանալի է. սենեակը անյարմար առողջապահական տեսակէտից, յարմար իրեր վարժոցում գործը հիմնաւոր գնելու համար մեծ չափերով պակասում են, անկարելի է վարժոցի պատրաստականները շատացնել, հանգամանքներ, որոնք ներկայ պայմաններում անկարելի է վերացնել և վարժոցը լայն հիմքերի վրայ դնել: Տիկին Քանանեանի ցանկացած և ի կեանք հրաւիրած հաստատութիւնը գալիս է հնարաւորութիւն տալու ձեւարանի վարժոցը օրինակելի դարձնելու: Այդ նոր հաստատութեան մէջ վարժոցի համար կը յատկացուին յարմար սենեակներ, դասարանները կարելի է շատացնել, մեծ չափերով համապատասխան դպրոցական պիտոյքներ ունենալ: Վարժոցի այս ձևի բարեկարգումը հնարաւորութիւն կը տայ ձեւարանաւարաններից պիտանի մասնագէտներ պատրաստելու:

Սրանով դեռ չեն լրանում այն սպասելիքները, որ ունենք մանկավարժական մուգէյից: Ձեւարանում անցնում եւք տեսական և դորժնական մանկավարժութիւնը դասախօսութիւնների միջոցաւ, Լսողները այդ խօսակցութիւններից երևակայութեան մէջ պատկերներ են ստեղծում, թէ որ և է տեղ գոյութիւն ունին իրեր, մօդելներ, նկարներ, մեքենաներ, որոնց միջոցաւ դասը աշակերտներին աւելի գիտողական—հայեցողական է դարձնում, որ բնական պատմութեան դասաւանդմանը նպաստող բազմա-

Թիւ յարմարեցրած իրե՛ր կան, որ իրադնական դա-
տաւանդման ժամանակ ևս պակաս չեն այդպիսի իրերը,
որ կարգալը, Թուաքանութիւնը հեշտացնելու համար կան
բազմաթիւ և այլ և այլ սիստեմների գործիքներ, սակայն
այդ բոլորի մասին միմիայն բառերով են գաղափար կազ-
մուած և որովհետեւ այդ իմացութիւնները բառային են,
ուստի և գործնականի վրայ ազդելու շատ քիչ ուժ են
պարունակում իրենց մէջ: Մանկավարժական մուղէյը կոչ-
ուած է այդ պակասի առաջն ևս առնելու, ուսանողը այդ-
տեղ յարմարութիւն կունենայ անձամբ տեսնելու, փոր-
ձելու, ծանօթանալու այս իրերի հետ, որոց մասին ու-
սուցիչը խօսում է դասախօսութիւնների ընթացքում: Իսկ
սա մանկավարժութեան գործնականի հետ ծանօթանալու
յամենաէական-պայմաններից մէկն է:

Ճեմարանի գրադարանը համարում է կովկասի աչքի
ընկնող գրադարաններից մէկը, բայց և այնպէս, ինչպէս
բոլոր մօտ ծանօթ եղողները վկայում են, այդ գրադա-
րանը բաւականին աղքատ է մասնագիտական գրքերի
կողմից: Մասնագիտական մասը կազմուած է գլխաւորա-
պէս այս կամ այն անհատների նուիրատուութիւններից,
իսկ պարզ է, որ մի գրադարան չի կարող սիստեմատի-
կօրէն պարապել ցանկացողներին բաւարարել, որովհետեւ
գրադարանի գրքերը կոյտ են կազմում անսիստեմ ժողո-
վածուների: Այս հանգամանքներում ուսանողները չեն
կարող նոյն իսկ տեսականօրէն, գրքերի միջոցաւ ծա-
նօթանալ մանկավարժական խնդիրների հետ: Երկու տարի
առաջ Ճեմարանի գրադարանի մանկավարժական կարևոր
գրքերի թիւը չէր անցնում տասից, իսկ միթէ հնարա-
ւոր է միմիայն դասախօսութիւնների միջոցաւ ուսանող-
ներից պատրաստել այն, ինչ կազմում է Ճեմարանի գըլ-
խաւոր նպատակներից մէկը: Պարզ է, որ ոչ Ահա այս
կողմից ևս մուղէյը օգնութեան է գալիս: Այնտեղ, ինչպէս
հիմնադիրն էլ է ցանկանում, պէտք է հաւաքուն բազ-
մաթիւ մանկավարժական գրքեր, մայրենի թէ օտար գրա-
կանութիւնից: Առաջին նպատակն պէտք է լինի, ի հարկէ:

հաւաքել այն բոլոր մանկավարժական գրութեանքները, այլ և այլ հրատարակութիւնները, որոնք լոյս են տեսել հայերէն լեզուով: Դրանով հիմք կը դրուի ապագայում հայկական կրթութեան պատմութիւնը ուսումնասիրելու համար հարկաւոր նիւթերի ժողովածուի: Բայց այդ գրադարանը կունենայ մանկավարժութեանը և մանկան հոգեբանութեանը վերաբերող մասնագիտական բազմաթիւ գրքեր, ամսագրեր, պաշտօնական հրատարակութիւններ և այլն յատկապէս ռուսերէն և այլ օտար լեզուներով գրուած: Այսպիսով լսարանցիներին կը տրուի հնարաւորութիւն ուսումնասիրելու մանկավարժական գրականութիւնը կատարեալ եղանակով:

Մանկավարժական մուգէյը մի աւելի մեծ նպատակի համար է կոչուած, նրանով սկսելու է ձեւարանը վերջապէս այն մեծ նպատակին մօտենալ, որի համար հիմնուել է: Մեր մամուլի մէջ ձեւարանի մասին խօսելիս բազմաթիւ անգամ կը գտնէք այն դարձուածքը, թէ ձեւարանը հայկական միակ բարձրագոյն դպրոցն է, այդպէս էլ մտածում ենք բոլորս, սակայն մեզ հաշիւ ենք տուել, թէ ինչ է նշանակում բարձրագոյն դպրոց: Նրանով ձեւարանը կը բարձրանայ, երբ այնտեղ ըստ ձևի կիրառուեն այն բոլոր ձևերը, որոնք գոյութիւն ունին բարձրագոյն դպրոցներում, թէ նա բարձրագոյն կը դառնայ, երբ կիրառուի այն ոգին, որը կազմում է ամեն մի բարձրագոյն հաստատութեան հիմքը: Այդ ոգին է գիտութիւնը ծաղկեցնելու և ուսանողներին գիտական մեթոդներով աշխատել սովորեցնելու և, ի հարկէ, միաժամանակ իմացութիւններ տալու ձգտումը: Ձեւարանը մի վայր պէտք է լինի, ուր ծաղկելու են այս երկու նպատակները կողք-կողքի, իսկ այս ուղղութեամբ ձեւարանի անցեալում և ներկայում շատ չնչին բան է արուած: Այժմ հարց է ծագում, մուգէյը ինչպէս կարող է նպաստել ձեւարանի գիտական գոյն ստանալու գործին: Մեր մանկավարժական գրականութեան և նոյն իսկ օրագրութեան մէջ յաճախ խօսք է լինում արտասահմանում և Ռուսաստանում կամաց-կամաց

տարածուղ հոգեբանական և մանկավարժական էքսպերիմինտալ նոր ուղղութեան մասին*)։ Հոգեբանական ուսումնասիրութիւնները դեռ անցեալ դարու կէսերից դըրուում է էքսպերիմենտալ (փորձնական) հիմքերի վրայ և այդ ձևի փորձեր կատարելու համար հիմնուում են հոգեբանական լաբորատորիաներ։ 19-րդ դարու վերջերից միմիայն հիմք է դրւում էքսպերիմինտալ մանկավարժութեան և այդ նպատակով նոյնպէս լաբորատորիաներ հիմնուում։ Այդ լաբորատորիաներում զանազան գործիքների միջոցով կամ առանց գործիքների գպրոցական երեխաների վրայ փորձեր են կատարւում, օր. ինչպէս է զարգանում երեխաների մարմնականը ըստ տարւայ եղանակների, ինչ յատկանիշներ ունին երեխայի յիշողութիւնը, ուշադրութիւնը, երևակայութիւնը և այլն և ինչ օրէնքների հիման վրայ են զարգանում։ Ուսումնասիրում են նոյն եղանակով, թէ կարգալու ժամանակ երեխայի հոգեբանութիւնը ինչ դրութեան մէջ է լինում, ինչպէս է նպաստուում սկսնակներին գրելը կամ կարգալը խրաջնել տալ, ուսումնասիրում է գծագրութեան, թուաբանութեան և այլ առարկաների մեթոդները և էքսպերիմենտների միջոցաւ եզրակացութիւններ հանում լաւագոյն մեթոդների մասին։ Ահա այս կոչմանը պէտք է ծառայէ նաև մուզէյը, պէտք է ուսումնասիրուեն հոգեբանական մանկավարժական խնդիրները փորձնական եղանակով։ Ուսանողը ինքը պէտք է ուսումնասիրէ խնդիրները, ինքը պէտք է փորձեր կատարէ, ինքը սխալուէ, և ինքը ուղիղ հետեւանքների հասնէ։ Բացի այդ, դասատուն էլ գրանով պէտք է հնարաւորութիւն ունենայ ինքը ինքնուրոյն խնդիրներ գնել և լուծման համար աշխատել, որով կարող է նաև գիտութիւնը գոնէ փոքր չափերով յառաջադիմած լինել հայկական հողի վրայ։ Այսպիսով կովկասում առաջին հոգեբանական լաբորատորիայի հիմքն կը դրւուի։

*) Այս խնդրի մասին չեմ երկարում, որովհետև Արարատի անցեալ և այս համարում կան Մէյմանի գրուածքների թարգմանութիւններ, որոնք վերաբերում են մեզ այժմ հետաքրքրող խնդրին։

Ճեմարանը օգտուում է նաև մի այլ կողմից։ Ճեմարանի սեմինարական մասի որոշ առարկաները, օր. աշխարհագրութիւն, բնական գիտութիւններ, անհնար է լինում անցնել կանոնաւոր, դիտողական եղանակով։ Ճեմարանը չունի բուսաբանական, կենդանաբանական, աշխարհագրութեան վերաբերող իրերի, քարտէզների և նկարների ժողովածոներ։ Մուղէյի այդ ձևի ժողովածոներից մեծ չափերով կարող է օգտուել Ճեմարանի դաստարանական մասը դաստաստութեան ժամանակ։ Ուրեմն և Ճեմարանի թէ լսարանական և թէ դաստարանական մասերը մեծ սպասելիքներ ունին հիմնուելիք մանկավարժական մուղէյից։

Մուղէյը օգտակար չբախտէ հանդիսանայ միմիայն Ճեմարանի համար։ Նրանից սպասելիք օգուտները աւելի լայն շրջանակներ ունին։

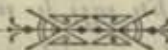
Մուղէյի իրերից պէտք է օգտուին այն դպրոցները, որոնք հարկաւոր յարմարութիւնը ունին։ Որոշ ժողովածոներ պէտք է ուղարկուին այլ և այլ դպրոցներ, որպէս զի դասաւանդման ժամանակ աշակերտներին այդ դիտողականացող իրերը ցոյց տրուին։ Մուղէյը բաց պէտք է լինի ամեն մի ուսուցչի առաջ, ով ցանկանում է իմանալ, թէ ինչ իրեր կան, ինչպէս կարելի է այդ իրերը գործածել, իրենց դպրոցների համար իրերից որոնք ամենից յարմար է գնել և այն։ Նա այնտեղ կը լսի ցուցմունքներ, բացատրութիւններ, խորհուրդներ։ Կարող է օգտուել գրադարանից։ Նրան յարմարութիւն կը տրուի ուսումնասիրել մանկավարժական մի խնդիր, որն իրեն հետաքրքրում է։ Մուղէյը առիթ պէտք է դառնայ մանկավարժական կուրսերի կազմակերպման, նոր տարուայ կամ Զատկի տօներին և կամ ուսումնական տարին վերջանալու ժամանակները կը կազմակերպեն դասախօսութիւններ և փորձնական աշխատանքներ այն ուսուցիչների համար, որոնք մանկավարժական նորագոյն ուսումնասիրութիւնների մասին մի որոշ գաղափար կազմել կը ցանկային։

Ճեմարանի մանկավարժական կեանքը այս նոր հաս-

տատութեան միջոցաւ մի նոր շրջանի մէջ է մտնում, դրանով ձեւարանի ազդեցութիւնը մեր դպրոցական կեանքի վրայ աւելի է ընդլայնուում, նա իր հիմնական նպատակին աւելի է մօտենում և դիտական զբաղումները իր հոգացողութեան առարկան դարձնում:

Տիկին Քանանեանի այս նուիրաբերութիւնը ձեւարանին ըստ իր որակի անդնահատելի է. նա շատ ճիշտ է ըմբռնել, թէ ինչ եղանակով կարելի է մի խելացի և շօշափելի օգուտ տալ թէ մեր միակ բարձրագոյն դպրոց ձեւարանին և թէ հայ դպրոցական կեանքին առհասարակ: Տիկինը ճանաչողները հաւատացած են, որ մուգէյի հաստատութիւնից յետոյ էլ նա իր ուշադրութիւնը չի հեռացնի այդ հիմնարկութիւնից և հնարաւոր միջոցները ձեռք կառնէ նրան բարգաւաճ գրութեան մէջ պահելու համար:

Պ. Էդիկեան.

ԿԱՆՏԻ ԻՄԱՅԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

IV

Տրանսցենդենսալ էսեսիկա.

Տրանսցենդենտալ էստետիկայում¹⁾ Կանտը զուտ մատեմատիկայի փաստը վերցնելով իրրեւ քննդատութեան

1) Էստետիկա բառն ալտով չի նշանակում զեղագիտութիւն. Կանտը վերցնում է այն հին յունական տառացի իմաստով, որ նշանակում է զգայաբանութիւն (զիտութիւն զգայութեան մասին): Իսկ տրանսցենդենտալ է անուանում իւր ռեսումնասիրութեան այդ մասը, որովհետեւ հետագոտում է՝ չունի՞ արդեօք զգայականութիւնը իր մէջ այնպիսի պայմաններ որոնք ճիմնաւորելին apriori սինտետիկ զիտութեանց հնարաւորութիւնը: